

SDE Analiz

NATO Füze Savunma Sistemi ve Türkiye

Savunma Güvenlik Programı Koordinatörlüğü

İçindekiler:

Yönetici Özeti.....	3
NATO VE TARİHİ MİSYONU.....	4
TÜRKİYE'NİN NATO İÇİNDEKİ KONUMU.....	5
LİZBON ZİRVESİ VE YENİ GÜVENLİK ALGISI.....	7
Yeni Stratejik Konsept.....	7
FÜZE KALKANI PROJESİ.....	10
Yıldız Savaşları.....	10
Aşamalı Uyarlanabilir Yaklaşım.....	11
NATO Füze Savunma Sisteminin İşleyişi.....	12
Füze Savunma Sistemi ve Türkiye.....	15
TEHDİT UNSURU ALGISI.....	17
TÜRKİYE'NİN ROLÜ.....	19
SONUÇ VE DEĞERLENDİRMELER.....	23
Sonnotlar.....	26

Yönetici Özeti

Füze Kalkanı Projesi, özünde bir ABD projesi olup ilk olarak Soğuk Savaş yıllarında Başkan Ronald Reagan döneminde (1981 – 1989) “Yıldız Savaşları” olarak gündeme gelmiştir. NATO Füze Savunma Sistemi olarak da adlandırılan bu proje, “Aşamalı Uyarlanabilir Yaklaşım” isimli üçayaklı bir yapıdan oluşmaktadır.

Günümüzde, balistik füze kabiliyetine sahip bazı ülkeler, uluslararası politika yolu ile elde edemedikleri amaçlarına ulaşmak için, stratejik öneminden dolayı bu silahları baskı unsuru olarak kullanabilmektedirler. ABD, Rusya, İngiltere, Fransa ve Çin’in yanı sıra, Kuzey Kore, Hindistan, Pakistan, İsrail ve İran bugün balistik füze yeteneğine sahip ülkelerdir. İran bu günkü ortamda Türkiye açısından bir tehdit değildir. Ancak uluslararası ilişkiler ile bölgesel ve küresel gelişmeler ve çıkarlar çerçevesinde uzun vadede tehdit algısında bir değişiklik olup olmayacağı ayrı bir değerlendirme konusudur.

Bu yapılanmayı NATO çerçevesi dışında yapmanın çok akılcı bir yaklaşım olmadığı, yapılacak işbirliğinin hem politik, hem de finansal maliyetinin oldukça yüksek olabileceği söylenebilir. Bu şekilde, Türkiye gibi kendine ait ulusal füze savunma sistemi olmayan kimi İttifak mensubu ülkelerin de savunma teknolojilerini daha az maliyetle NATO bünyesinde geliştirmeleri de mümkün olabilecektir. Türkiye’nin balistik füzelere karşı kendi milli savunma sistemini kurması, savunma sanayisini dışa bağımlılıktan kurtarması, caydırıcı ve teknik gücü yüksek bir orduya sahip olması geciktirilmemesi gereken bir konudur.

Anahtar Kelimeler: NATO, Türkiye, Füze Savunma Sistemi, Tehdit Algısı, İran

NATO ve Tarihi Misyonu

1990'lar boyunca çeşitli dönüşümler geçiren NATO, 11 Eylül saldırılarını takiben bilindiği üzere, uluslar arası terörle mücadeleyi ana hedef olarak belirlemiştir. NATO, ayrıca "insani müdahale" olarak adlandırılan askeri harekâtlar da gerçekleştirmektedir.

Sovyetler Birliği (SSCB)'den algıladığı tehdit nedeniyle kolektif bir savunma örgütü olarak 1949 yılında kurulan NATO'nun temel ve uzun soluklu amacı, siyasi ve askeri yollar ile tüm üyelerinin özgürlüğünü ve güvenliğini korumaktır. Üye ülkeler, kurucu anlaşma gereği, ortak savunma için yeteneklerini geliştirmeyi, herhangi bir üyenin toprak bütünlüğü, siyasi bağımsızlığı ve güvenliği tehlikede olduğunda bir araya gelmeyi ve üyelere herhangi birine saldırı yapıldığında bunu üye ülkelerin hepsine karşı yapılmış bir saldırı olarak kabul etmeyi taahhüt etmişlerdir.

SSCB ve Doğu Bloğu'nun dağılması ve Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle varlığı ve amaçları tartışma konusu olan NATO, kendine yeni hedefler ve görev sahaları edinmiştir.¹ Bu çerçevede 1990'lar boyunca çeşitli dönüşümler geçiren NATO, 11 Eylül saldırılarını takiben bilindiği üzere, uluslararası terörle mücadeleyi ana hedef olarak belirlemiştir. NATO, ayrıca "insani müdahale" olarak adlandırılan askeri harekâtlar da gerçekleştirmektedir. Yugoslav savaşları, NATO üyesi ülkelerin ayrılıkçı Hırvatlara, Boşnaklara ve Arnavutlara sunduğu açık siyasi ve askeri destekle, Yugoslavya devletinin yıkılışıyla sonuçlanmıştır. İlk kapsamlı NATO askeri harekâtları olan "Kararlı Güç" ve "Müttefik Gücü" harekâtları sonrasında ise, eski Yugoslavya topraklarında, NATO askeri üsleri kurulmuştur. Özellikle ABD'nin Irak ve Afganistan işgallerinde oynadığı rol, NATO'ya ciddi eleştiriler yöneltilmesine sebep olmuştur. 21. yüzyıla girilirken, NATO'nun geleceği konusunda hala çeşitli konseptler benimsenmektedir. Bugün İttifak, kendisine öngörülemeyen bir dünyada istikrarın vazgeçilmez kaynağı olmaya devam etme gibi bir misyon belirlemiştir. Denilebilir ki, NATO artık salt bir savunma örgütü olmaktan çıkmış giderek küresel barış ve güvenlik sorunlarıyla mücadelede BM'nin silahlı askeri gücü rolünü üstlenmiştir.

SDE Analiz

Türkiye'nin NATO İçindeki Konumu

Türkiye'nin NATO üyeliği büyük önem arz etmektedir. Başlangıçta 12 devletten oluşan NATO'ya, Londra'da 17 Ekim 1951 tarihinde düzenlenen bir Protokol ile Türkiye ve Yunanistan'ın da katılımları onaylanmıştır. Bunun üzerine, Türkiye 18 Şubat 1952'de² Adnan Menderes Hükümeti döneminde NATO'ya resmen üye olmuştur.

NATO Kuvvetler Statüsü Sözleşmesi Türkiye tarafından 10 Mart 1954'te imzalanmıştır. ABD'nin Türkiye topraklarında askeri tesisler ve üsler kurması ve askeri personel bulundurması bu sözleşme ile kabul edilmiştir. Ayrıca ABD ile Türkiye arasında 1976 yılında imzalanan "ABD-Türkiye Savunma ve İşbirliği Anlaşması" ile İncirlik, Kargaburun ve haber alma tesislerinin NATO adına ABD tarafından kullanılması sağlanmıştır. 1980 yılında imzalanan "Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması" ile ise 12 askeri üssün NATO adına ABD tarafından 5 yıllık kullanılmasına karar verilmiştir. Bu anlaşma, ABD'nin talebi doğrultusunda halen yürürlüktedir.

NATO'nun Türkiye'deki üsleri şunlardır:³

- Afyonkarahisar Askeri Havaalanı: Türkiye'nin en büyük, NATO'nun da 2. büyük askeri havaalanıdır. "Ana Jet Bakım Üssü" olarak kullanılmaktadır. Sivil uçuşlara açılması konusundaki çalışmalara NATO'dan izin çıkmamıştır.
- İncirlik Hava Üssü: Yönetimi ve denetimi TSK' da olan, NATO'nun önemli bölgesel bir depo üssüdür. Adana'ya 10 km uzakta bulunan üs, Akdeniz'e 56 km uzaklıktadır. Türk Hava Kuvvetleri 10. Ana jet üssü ve ABD hava kuvvetleri 39. Ana jet üssü burada görev yapmaktadır.
- İzmir Hava Üssü: İzmir'in 17 km kuzey batısında Çiğli'de bulunan üs, Avrupa'daki ABD Hava Kuvvetleri'ne (USAFE) bağlıdır. 42 uçak ve 300

**NATO Kuvvetler
Statüsü Sözleşmesi
Türkiye tarafından
10 Mart 1954'te
imzalanmıştır.
ABD'nin Türkiye
topraklarında
askeri tesisler ve
üsler kurması ve
askeri personel
bulundurması
NATO Kuvvetler
Statüsü Sözleşmesi
ile kabul edilmiştir.**

SDE Analiz

asker-personel bulunan üste I-HAWK ve Roland füze sistemleri konuşlandırılmıştır. İzmir Hava Üssü NATO'nun Türkiye'deki en eski üssü olmakla beraber, son yıllarda önem kazanmıştır. 11 Ağustos 2004'de LANDSOUTHEAST karargâhı Napoli'den İzmir'e taşınmış, 1 Ocak 2006'da da ABD 16. hava filosu, Almanya'nın Ramstein hava üssünden alınarak buraya yerleştirilmiştir.

- Şile üssü: Stinger füzelerinin fırlatılması için uluslararası standartlarda bir atış alanıdır.
- Konya 3. Ana Jet Üs Komutanlığı: Irak savaşı sürecinde NATO tarafından getirilen AWACS'lar burada üslenmiştir.
- Balıkesir 9. Hava Jet Üssü: Burada 6 adet "vault" denilen füze rampası bulunmaktadır.
- Muğla Aksaz Deniz Üssü
- Ankara-Ahlatlıbel, Amasya-Merzifon, Bartın, Çanakkale, Diyarbakır-Pirinçlik, Eskişehir, İzmir-Bornova, İzmit, Kütahya, Lüleburgaz, Sivas-Şarkışla, İskenderun, Ordu-Perşembe, Rize-Pazar, Erzurum, Van-Pirreşit ve Mardin'de NATO'ya bağlı Birleştirilmiş Hava Harekat Merkezleri (CAOC6) bulunmaktadır.

Afganistan'da devlet inşası, güvenlik ve istikrar sağlama alanlarında günden güne artan Türkiye'nin bu rolü NATO üyeleri başta olmak üzere bütün dünyanın dikkatini çekmektedir. Türkiye'nin Afganistan ile ilişkileri dost ve kardeş ülke temaları üzerinde gelişmektedir.

Türkiye, NATO ülkeleri içinde askeri gücü yüksek bir ülkedir. Türkiye'nin *Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti (ISAF - International Security Assistance Force)* bünyesinde Afganistan Kabil'de 1.790 askeri bulunmaktadır. Afganistan'da devlet inşası, güvenlik ve istikrar sağlama alanlarında günden güne artan Türkiye'nin bu rolü NATO üyeleri başta olmak üzere bütün dünyanın dikkatini çekmektedir. Türkiye'nin Afganistan ile ilişkileri dost ve kardeş ülke temaları üzerinde gelişmektedir. Türkiye'nin Afganistan'da NATO komutasındaki ISAF çerçevesindeki katkıları sadece Afganistan, ABD ve NATO açısından değil, uluslararası toplum tarafından da takdirle karşılanmaktadır.

Gelişen Türkiye - NATO ilişkileri bağlamında, tüm müttefiklerin ve NATO Genel Sekreteri Anders Fogh Rasmussen'in onayını alarak NATO Genel Sekreter Yardımcılığı'na seçilen Büyükelçi Hüseyin Diriöz, 31 yıl aradan sonra NATO Genel Sekreter Yardımcılığı'na getirilen ilk Türk yetkilidir. Bu husus, Türkiye'nin NATO içerisindeki konumunun giderek geliştiğini gösteren önemli göstergelerden biridir.

SDE Analiz

Lizbon Zirvesi ve Yeni Güvenlik Algısı

NATO'nun Lizbon Zirvesi⁴, 19-20 Kasım 2010 tarihlerinde Portekiz'in başkenti Lizbon'da gerçekleştirilmiştir. 28 üye ve NATO'nun operasyonlarına katılan, NATO ile işbirliğinde bulunan üye olmayan ülkelerin de devlet başkanlarının bir araya geldiği Zirve'de NATO'nun yeni stratejik konsepti kabul edilmiştir. Füze Savunma Sistemi, AB-NATO ilişkileri, Afganistan ve Rusya-NATO ilişkileri toplantının önemli gündem maddelerini oluşturmuştur. Zirvenin en önemli konusu ise Türkiye'de kurulması planlanan NATO "Füze Savunma Sistemi" olmuştur.

Yeni Stratejik Konsept

NATO'nun bir önceki stratejik konsepti 1999 yılında kabul edilmişti. Eski konseptte⁵ konvansiyonel silahların yanında nükleer silahların da NATO'nun savunma stratejisinin bir parçası olmaya devam edeceği belirtilmekteydi. 1999'daki belgede Avrupa-Atlantik bölgesinin güvenliğinin artırılması İttifak'ın başta gelen görevlerinden biri olarak tanımlanmıştır. Bu çerçevede, bölgede istikrarın artırılması için kriz yönetimi ve ortaklığın yanında güvenlik, danışma, caydırıcılık ve savunmanın da gerekli olduğuna önemle vurgu yapılmıştır.

İttifakın gelecek on yılını şekillendirecek "Yeni Stratejik Konsept"⁶, 38 maddeden oluşmaktadır. Temel görev ve prensipler başlıklı ilk bölümde, üyelerin özgürlük ve güvenliklerinin siyasi ve askeri araçlarla sağlanması, NATO'nun en temel ve değişmez prensibi olarak belirtilmiştir. Ayrıca, öngörülerde bulunulmasının zor olduğu günümüzde Atlantik İttifakı'nın istikrarın temel kaynağı olduğu vurgulanmıştır. Bu bölümde bunların yanı sıra, bireysel özgürlük, demokrasi, insan hakları ve hukuk devleti prensiplerine bağlı olan NATO üyelerinin bir değerler topluluğu oluşturduğu; 1949 yılında İttifak'ın kurulmasından itibaren Avrupa ve Amerika arasındaki siyasi ve

---

İttifakın gelecek on yılını şekillendirecek "Yeni Stratejik Konsept", 38 maddeden oluşmaktadır. Temel görev ve prensipler başlıklı ilk bölümde, üyelerin özgürlük ve güvenliklerinin siyasi ve askeri araçlarla sağlanması, NATO'nun en temel ve değişmez prensibi olarak belirtilmiştir.

SDE Analiz

askeri bağların NATO bünyesinde güçlendirildiği; bu transatlantik bağın, Avro-Atlantik bölgesindeki barış ve güvenliğin sağlanmasında temel teşkil ettiği ifade edilmiştir.

Günümüzdeki güvenlik ortamı, NATO üyesi devletlerin halklarının ve topraklarının güvenliğini etkileyecek unsurları bünyesinde barındırdığından güvenliği sağlamak adına İttifak'ın sorumluluğunda olan ve üstlenmeye devam edeceği üç temel göreve⁷ işaret edilmiştir. Bunlar; kolektif savunma, kriz yönetimi ve ortak güvenlidir.

a) Kolektif Savunma: Washington Anlaşması'nın 5. maddesine uygun olarak NATO üyeleri, bir saldırı durumunda birbirlerine her zaman yardımcı olacaklardır. Bu mutabakat kati ve bağlayıcıdır. Bireysel olarak İttifak üyelerinin ya da bir bütün olarak İttifak'ın temel güvenliğini tehdit ettikleri durumda NATO, herhangi bir saldırı tehlikesine ve ortaya çıkan güvenlik sorunlarına karşı mücadelede ve savunmada bulunacaktır.

b) Kriz Yönetimi: Çatışmalar öncesi, süreci ve sonrasında NATO, krizlerin bir bütün olarak görüntüsünü ele almak için bir dizi eşsiz ve güçlü siyasi ve askeri kabiliyete sahiptir. NATO, İttifak'ın güvenliğine etki etme potansiyeline sahip olup gelişmekte olan krizleri çatışmaya dönmeden önce idare etmeye yardımcı olmak, İttifak'ın gücünü etkileyecek yerlerde devam eden çatışmaları durdurmak ve Avrupa-Atlantik güvenliğine katkı sağlayacak yerlerdeki çatışma sonrası durumlarda istikrarı pekiştirmeye yardımcı olmak amacıyla uygun siyasi ve askeri araçları bilfiil kullanacaktır.

c) Ortak Güvenlik: İttifak, sınırları ötesindeki siyasi ve güvenliğe dair gelişmelerden etkilenir ve onları da etkiler. Silahlanma kontrolüne, silah yayılımını önlemeye ve silahsızlanmaya bilfiil katkıda bulunarak, NATO'nun standartlarını karşılayan tüm Avrupa demokrasilerine İttifak'a üyeliğin kapılarını açık tutarak, ilgili ülkeler ve diğer uluslararası organizasyonlarla ortaklık yoluyla uluslararası güvenliği artırmak için bilfiil meşgul olacaktır.

Burada ayrıca; ekonomik kriz nedeniyle savunma harcamalarında kesintiye gitmiş olmalarına rağmen üye ülkelerin NATO kapsamında görevlerini yerine getirecek yeterli savunma bütçesini sahip olmalarına ve savunma kaynaklarını etkin kullanmak üzere Fransa ve İngiltere'nin uçak gemilerinde yaptığı gibi ortak girişimlerin hayata geçirilebileceğine vurgu yapılmıştır. Bakıldığında, 28 üye ülkeden sadece 4'ünün savunma bütçesi milli gelirlerinin yüzde 2'sini geçmektedir. Savunma bütçesi anlamında NATO standardını yerine getiren ülkeler ABD, İngiltere, Türkiye, Yunanistan ve Bulgaristan'dır.⁸ Enerji güvenliği, kitle imha silahlarının yayılması, deniz

28 üye ülkeden sadece 4'ünün savunma bütçesi milli gelirlerinin yüzde 2'sini geçmektedir. Savunma bütçesi anlamında NATO standardını yerine getiren ülkeler ABD, İngiltere, Türkiye, Yunanistan ve Bulgaristan'dır.

SDE Analiz

korsanlığıyla mücadele ve yasadışı göç gibi İttifak'ın öncelik verdiği güvenlik risklerinin arasına siber tehdit de girmiştir. Sonuç itibariyle, NATO, bu yeni stratejik konsept ile küresel bir askeri ve politik güç olduğunu bir kez daha vurgulamaktadır.

---

*Enerji güvenliği,
kitle imha
silahlarının
yayılması, deniz
korsanlığıyla
mücadele ve
yasadışı göç gibi
İttifak'ın öncelik
verdiği güvenlik
risklerinin arasına
siber tehdit de
girmiştir. Sonuç
itibariyle, NATO,
bu yeni stratejik
konsept ile küresel
bir askeri ve politik
güç olduğunu
bir kez daha
vurgulamaktadır.*

SDE Analiz

Füze Kalkanı Projesi

Yıldız Savaşları

1990'lı yıllarda, ABD, dünyanın herhangi bir bölgesinden kendisine yönelik füze saldırılarının hedefine ulaşmadan tespit ve imha etmek amacıyla "Füze Savunma Kalkanı" kurulması için çalışmalara başladı.

Füze Kalkanı Projesi, özünde bir ABD projesidir ve ilk olarak Soğuk Savaş yıllarında Başkan Ronald Reagan döneminde (1981 – 1989) "Stratejik Savunma Girişimi" (Strategic Defense Initiative – SDI),⁹ diğer adıyla "Yıldız Savaşları" olarak gündeme gelmiştir. Bu sistemde ilk etapta, uydudan tespit edilen düşman füzelerinin, ışınlarla yok edileceği öngörülüyordu. 1990'lı yıllarda, ABD, dünyanın herhangi bir bölgesinden kendisine yönelik füze saldırılarının hedefine ulaşmadan tespit ve imha etmek amacıyla "Füze Savunma Kalkanı" (Missile Defense Shield – MDS) kurulması için çalışmalara başladı. Yapılan çalışmalarda her füzenin havada iken vurulmasının mümkün olmadığına anlaşıldığına üzerine 2000'li yıllarda konsept bir füze kalkanı projesine dönüştürülmüştür.

Bu proje daha sonra Soğuk Savaş'ın sona ermesi, Varşova Paketi ve SSCB'nin dağılması ile rafa kalksa da Bush döneminde tekrar gündeme gelmiştir. O zamanlar Doğu Avrupa ülkelerinden Polonya'ya füzelerin ve Çek Cumhuriyeti'ne de radar sistemlerinin yerleştirilmesi uzun süre tartışılmıştır. Rusya'nın büyük tepkisini çeken proje, uzun süre belirsizliğini korumuştur. Daha sonra Bush yönetiminin ABD'de sona erip Obama'nın iktidar olması ile birlikte, Rusya ile yapılan ikili görüşmelere dayalı olarak bu girişim rafa kaldırılmıştır.

Nükleer silahların azaltılmasını öngören START anlaşması ABD Başkanı Barack Obama ve Rusya Devlet Başkanı Dimitriy Medvedev tarafından, 8 Nisan 2010'da Çek Cumhuriyeti'nin başkenti Prag'da imzalanmıştı. Sovyetler Birliği'nin son Devlet Başkanı Mihail Gorbaçov ve dönemin ABD Başkanı George H.W. Bush tarafından 1991 yılında imzalanan START1 anlaşmasının geçerlilik süresi Aralık 2009'da sona ermişti. START1'in yerini alan bu

SDE Analiz

yeni anlaşmaya göre ABD ve Rusya, 2200 olan stratejik savaş başlıklarını 1550'ye düşürmeyi taahhüt etmişlerdir.

Duma, anlaşmayı onaylamak için 14 Ocak'ta yaptığı ikinci oturumda START2'yi 5 yeni ek ökoşulla onaylamıştır. Kabul edilen ek ön koşullara göre Moskova;¹⁰

1. ABD'nin yükümlülüklerini Rusya'nın ulusal güvenliğine ciddi zarar getirebilecek şekilde ihlal etmesi;
2. ABD, diğer ülkeler veya bazı birliklere (NATO gibi) bağlı ülkelerin Rusya'nın stratejik nükleer silahlarının etkinliğini azaltabilecek füze kalkanı oluşturması;
3. ABD, diğer ülke veya bazı birliklere (NATO gibi) bağlı ülkelerin stratejik saldırı silahlarını çoğaltması;
4. Rusya'nın füze kalkanı sisteminin çalışmasını engelleyebilecek askeri cihazların tesis edilmesi halinde anlaşmadan çekilecektir.

Rus Parlamentosunun üst kanadı olan Federasyon Konseyi 26 Ocak 2011 tarihinde yeni START'ı son kez onaylamıştır. ABD Senatosu ise anlaşmayı geçen yıl 22 Aralık 2010'da onaylamış; ancak onayla ilgili kararda küresel füze kalkanı talebinin de yer aldığı bazı değişiklikler yapmıştır.

ABD'de Demokratlar iktidara geldikten sonra, Rusya'nın ve diğer ülkelerin tepkisini azaltmak ve hedefi genişletebilmek için Füze Savunma Sistemi'nin NATO projesi haline getirilmesinin daha doğru olduğuna karar verilmiştir.¹¹ Bu yolla aynı zamanda ABD'ye yönelik tepkilerin azalması ve hedef kitlenin genişletilerek projenin maliyetine yeni ortaklar katılması da sağlanmak istenmiştir. Füze Kalkanı Projesi, işte bu temel mantık çerçevesinde, NATO'nun yeni stratejik konseptinin bir parçası haline gelmiştir.

Aşamalı Uyarlanabilir Yaklaşım

Füze Kalkanı Projesi olarak bilinen NATO Füze Savunma Sistemi, "Aşamalı Uyarlanabilir Yaklaşım" isimli 3 aylık bir yapıdan oluşmaktadır (Phased Adaptive Approach¹²).

Bunlar;

- 1) ABD'nin Aegis adı verilen ulusal füze savunma sistemi,
- 2) NATO'ya üye Almanya, Fransa, İngiltere vs. gibi ülkelerin kendi milli füze savunma sistemleri,

ABD'de Demokratlar iktidara geldikten sonra, Rusya'nın ve diğer ülkelerin tepkisini azaltmak ve hedefi genişletebilmek için Füze Savunma Sistemi'nin NATO projesi haline getirilmesinin daha doğru olduğuna karar verilmiştir.

SDE Analiz

- 3) NATO'nun geliştirmekte olduğu Aktif Katmanlı Saha Balistik Füze Savunma (ALTBMD: The Active Layered Theater Ballistic Missile Defense) programıdır.

Avrupa kıtasının füze savunmasına yönelik "Aşamalı Uyarlanabilir Yaklaşım" adı verilen bu uygulama, Başkan Obama tarafından onaylanarak 17 Eylül 2009 tarihinde yürürlüğe girmiştir. "Onaylanan yeni belgeye göre, bu yaklaşım İran'ın balistik füze tehdidini esas alarak, kanıtlanmış ve maliyet etkinliği olan ve güvenliğin sağlanmasına katkıda bulunacak bir çözüm olarak görülmüştür. 2020'lerde hayata geçirilmesi öngörülen sistemleri, artan bir şekilde denize ve karaya konuşlu geliştirilmiş Missile-3 (SM-3) standart füze önleyici füzeler ve Avrupa'ya konuşlandırılmış algılayıcı radar sistemlerinden oluşmaktadır. ABD bu şekilde kademeli bir yaklaşımla kendi ana kıtasını uzun menzilli balistik füze tehdidine karşı korurken, yakın zamanda oluşabilecek füze tehdidine karşıda tedbir alabileceğini değerlendirmektedir".¹³

Füze Savunma Sisteminin asıl amacı, füzeleri kullanma ihtimali olan ülkeleri bu silahları kullanmaktan men etmek veya kullanma tehdidinden vazgeçirmek, caydırmak, bütün bunlarda başarılı olunmaması halinde ise ülkelerin bu füzeleri kullanmaları halinde vereceği zararları hafifletmektir.

NATO Füze Savunma Sisteminin İşleyişi

Füze Savunma Sistemi bir anlamda füzelerle mücadele yaklaşımıdır. Bu sistemin asıl amacı, füzeleri kullanma ihtimali olan ülkeleri bu silahları kullanmaktan men etmek veya kullanma tehdidinden vazgeçirmek, caydırmak, bütün bunlarda başarılı olunmaması halinde ise ülkelerin bu füzeleri kullanmaları halinde vereceği zararları hafifletmektir. Özü itibarıyla savunma amaçlı olan sistem, 5 temel unsurdan oluşmaktadır:¹⁴

- 1) İlk uyarıyı yapacak erken uyarı sistemleri,
- 2) Atılan füzelerin yer ve rotasını belirleyecek karada ve denizde konuşlu radarlar,
- 3) Hedefi takip edecek uzaya dayalı kızılötesi sistemler,
- 4) Önleme kararını verecek savaş alanı komuta-kontrol tesisleri,
- 5) Hedefi vuracak füzelerle, önleme araçları.

Füze savunma kalkanı projesi çerçevesinde, NATO üyesi ülkelerin ulusal düzeyde sahip oldukları füze savunma sistemleri "NATO füze savunma sistemi"ne entegre edilecektir. Bu çerçevede, ilk etapta ABD yapımı gelişmiş radar sistemleri, bazı üye ülkelerin topraklarına yerleştirilecek ve daha sonra 2020 yılına kadar bu sistemin vurucu gücü olan füzeler yine bazı üye ülkelere konuşlandırılacaktır. ABD, füze kalkanına ev sahipliği yapmak üzere bugüne kadar Romanya, Polonya ve Çek Cumhuriyeti'yle çeşitli anlaşmalar imzalamıştır. Füze savunma sisteminin kritik unsurlarından birisi olan

SDE Analiz

radarların Türkiye'ye kurulması konusu, bilindiği üzere, Türk karar vericileri tarafından onaylanmış ve Türkiye 19- 20 Kasım 2010 Lizbon Zirvesi'nde Türkiye projesine 'evet' demiştir. ABD Savunma Bakanı Robert Gates ve Genelkurmay Başkan Yardımcısı James Cartwright tarafından, yeni NATO savunma konseptine göre, ilk aşamada Akdeniz ve Kuzey denizine kalkan teçhizatıyla donatılmış gemilerin yerleştirileceği ve ikinci aşamada ise kara tesislerinin kurulacağı açıklaması yapılmıştı.¹⁵

Balistik füze fırlatıldıktan sonra 3 aşamalı bir yoldan sonra hedefe ulaşabilmektedir.¹⁶ Bu nedenle bir balistik füzenin vurulmasında şu 3 aşama önemlidir:

- 1) Fırlatılma ve yükselme safhası (boost and ascent phase),
- 2) Uzay boşluğunda uçuş safhası (midcourse phase),
- 3) Hedefe yaklaşma safhasıdır (terminal phase).

Aşamalı olarak uygulanacak projede Türkiye'nin 'fırlatma ve yükselme safhasında' balistik füzeye ait her türlü bilgilerin alınmasına yönelik tesisleri bünyesinde barındıracağı değerlendirilmektedir. Ülkemize konuşlandırılacak radar üsleri büyük bir olasılıkla, algılamalarını yalnız fırlatılma ve yükselme safhası için değil, uzay boşluğunda uçuş safhası içinde gerekli hesaplamalara altyapı teşkil edecek şekilde yapacak yazılımları da içerecektir.

ABD'li bilim adamlarının yapmış oldukları değerlendirmelere göre atılan bir balistik füzenin imhası için en iyi ortam, füzenin gerekli son hıza ve kararlı yapıya oturduğu uzay boşluğunda uçuş safhasıdır. "Tabii bu ABD'nin kendi ana kıtasını, ara menzildeki ve bir derecede orta menzil kapsamı içindeki Avrupa ülkelerini korumayı içeren bir değerlendirmedir. ABD'ye Ortadoğu'dan veya Kuzey Kore'den atılan bir kıtalararası balistik füze yaklaşık 30 dakikalık bir uçuş süresi sonunda hedefine ulaşabilir. Bunun ilk 3-5 dakikası fırlatma ve yükselme safhasını içerecek ve müteakiben 300 km menzil sonrası uzay boşluğuna çıkarak, 20-25 dakikalık bir uçuş gerçekleştirecek ve son safhada ise yine atmosfere girerek 4-6 dakikada hedefi vurabilecektir. ABD için bu uzay boşluğundaki uçuş safhası yeterli önlemeyi sağlayacak zamanı verecektir. Bu nasıl olacaktır. Bu husus, Çek Cumhuriyeti, Polonya gibi ülkelere uzun mesafeli füzelerin yerleştirilmesi ile sağlanacaktır. Ortadoğu'dan bu ülkelere atılan bir füze eğer fırlatma ve yükselme safhasında imha edilememiş ise, asıl hedeften daha ileriye konuşlandırılmış deniz platformundaki önleyicilerle veya Romanya ile Bulgaristan'daki sistemlerle önlenmeye çalışılacak, bu da başarısız ise, hedef ülke topraklarındaki füze savunma sistemleri devreye girebilecektir¹⁷. Ülkelerinde gerek-

---

Ülkemize konuşlandırılacak radar üsleri büyük bir olasılıkla, algılamalarını yalnız fırlatılma ve yükselme safhası için değil, uzay boşluğunda uçuş safhası içinde gerekli hesaplamalara altyapı teşkil edecek şekilde yapacak yazılımları da içerecektir.

SDE Analiz

li reaksiyonu göstermeleri için 5-6 dakika gibi bir zamanı olacaktır. ABD'nin yaptığı bütün incelemeler kendi ana kıtasına karşı 'kıtalararası balistik füze – (ICBM – Intercontinental ballistic missile)' saldırılarının nasıl önlenebileceği yaklaşımını içermektedir. Sistemin çatısını tehdit yaratan balistik füzeyi kendi topraklarından çok uzakta imha etmeye yönelik yapı oluşturmaktadır. Bu yapılanmayı NATO ülkelerini de dahil etmek suretiyle Avrupa kıtasının potansiyel tehdide karşı savunma sistemi ile örülmesini sağlarken, diğer taraftan da kendisine yaklaşmakta olan füzeyle uzay boşluğunda uçuş safhasında müdahale edebilecek sistem unsurlarını Avrupa kara parçasında konuşlandırma ile aynı çatıda gerçekleştirme imkanı bulmaktadır.”¹⁸

Türkiye'nin tehdide yakınlığı açısından teknik olarak iki önemli konuda rol oynaması değerlendirilmektedir. “Birincisi, atılan kıtalararası ve orta menzilli balistik füzelerin ilk fırlatılma ve yükselme safhasında imha edilmesini sağlayacak tesislerin kurulması için üs teşkil etmesidir. İkincisi ise, fırlatma ve yükselme safhasında imha edilemeyen hasım füzenin uzay boşluğunda uçuş safhasında takibini sağlamaya yönelik radar zincirinin ilk halkasını teşkil ederek, mümkün olduğu kadar erkenden balistik füze hakkındaki bilgilerin alınmasının sağlanması ve füzenin imhası için zincirin diğer halkalarına aktarılmasının gerçekleştirilmesidir”¹⁹.

Bugünkü NATO Füze Savunma Sistemi projesi ve teknolojisi içerisinde herhangi bir balistik füzenin fırlatma ve yükselme safhasında imha edilmesi mümkün değildir. Bu yönüyle sistemin uçaklar ve insansız hava araçlarına yüklü önleyici füzelerle takviye edilmesi gerekmektedir.

Bugünkü NATO Füze Savunma Sistemi projesi ve teknolojisi içerisinde herhangi bir balistik füzenin fırlatma ve yükselme safhasında imha edilmesi mümkün değildir. Bu yönüyle sistemin uçaklar ve insansız hava araçlarına yüklü önleyici füzelerle takviye edilmesi gerekmektedir. Uzay boşluğunda uçuş safhası bu füzelerin vurulup imha edilmesi için en uygun konumdur. Ancak, bu evrede vurulan kıtalararası balistik füzeler ve uzun ve orta menzilli füzelerin harp başlıkları imha edilememektedir. Başlık gövdeden ayrılarak hedeflenen menzile gitmesi imkânsız hale getirilmektedir. Dolayısıyla, menzilleri kısalan bu harp başlıklarının Türkiye topraklarına düşerek hasar meydana getirmesi söz konusu olabilmektedir. Bu açıdan ABD ve Batı ülkeleri olası saldırının yol açabileceği zararları mümkün olduğunca kendi ülkelerinden uzakta tutmak istemektedirler.²⁰

Bu yapılanmayı NATO çerçevesi dışında yapmanın çok akılcı bir yaklaşım olmadığı, yapılacak işbirliğinin hem politik, hem de finansal maliyetinin oldukça yüksek olabileceği söylenebilir. Öte yandan, Amerika'nın bu proje ile kendi savunma sistemini mi güçlendirmek istediği de yadsınamaz bir gerçektir. ABD, bu yolla olası bir füze saldırı tehdidini mümkün olduğunca kendi topraklarından çok uzakta etkisiz hale getirmek, bir anlamda, bu konudaki savunma hattını Avrupa'da oluşturmak istemektedir. Bu şekilde,

SDE Analiz

Türkiye gibi kendine ait ulusal füze savunma sistemi olmayan kimi İttifak mensubu ülkelerin de savunma teknolojilerini daha az maliyetle NATO bünyesinde geliştirmeleri de mümkün olacaktır.

Füze Savunma Sistemi ve Türkiye

Balistik füze kabiliyetine sahip bazı ülkeler, uluslararası politika yolu ile elde edemedikleri amaçlarına ulaşmak için, stratejik öneminden dolayı bu silahları baskı unsuru olarak kullanabilmektedirler. ABD, Rusya, İngiltere, Fransa ve Çin'in yanı sıra, Kuzey Kore, Hindistan, Pakistan, İsrail ve İran bugün balistik füze yeteneğine sahip ülkelerdir. İran her ne kadar bu günkü ortamda Türkiye ile ilişkileri açısından bir tehdit değilse de uzun vadede tehdit algısında bir değişiklik olmayacağı ayrı bir değerlendirme konusudur.

Türkiye'nin ilk kez 2007 Nisan ayında açtığı ve Foreign Military Sales (FMS; Yabancı Askeri Satışlar) kredi sistemi ile Savunma Sanayii Müsteşarlığı'nın yürütmekte olduğu LORAMIDS (Long Range Air and Missile Defense System; Uzun Menzil Hava ve Füze Savunma Sistemi) kısa ismiyle anılan alım için Rusya ve Çin teklif vermeyince Türkiye teklif verme süresini 1 Aralık 2008 tarihinden 15 Ocak 2009 tarihine uzattı.²¹ Her iki ülkenin teklif vermemesinin nedeninin, tedarikin ihale yoluyla satın alınmasından ziyade, hükümetler arası müzakereler yoluyla tek kaynak olarak tedarik edilmesini istemelerinden kaynaklandığı belirtilmişti. Uzun Menzilli Savunma Sistemi'ne Türk firmalarından Roketsan, Aselsan, Havelsan, Ayesas, FNSS, Gate ve MilSoft gibi firmaların ortak üretim konusunda ilgi gösterdiği ifade edilmektedir. Yabancı firmaların Türk firmalarının da katılımıyla oluşturulacak bir konsorsiyumla söz konusu ihaleye katılması öngörülmektedir. Bu suretle, bazı füze parçalarının teknoloji transferi ile Aselsan, Havelsan, Roketsan gibi yerli firmalar tarafından yapılması şartı ihalede yer almaktadır. Rusya Ocak 2006'da S-300 füzelerini müşterek üretim konusunda Türkiye'ye teklif sunmuştur.²² Bunun üzerine Türkiye'den bir teknik heyet Rusya'ya giderek, fabrikada incelemelerde bulunmuştur. Rusya'nın görüşmelerde, S-300'lere ek olarak yeni nesil S-400 füze savunma sistemini de teklif olarak masaya getirdiği belirtilmiştir. İlk başlarda sadece Rusya ortak üretim konusuna sıcak bakmakta iken daha sonra Çin de bu projeye istekli olduğunu ifade etmiştir. Başlangıçta projeye tavırlı olan ABD, bu gelişmeler üzerine esneklik gösterme zorunluluğu hissetmiştir.²³ Zaten Çin'in 2002'den beri Türk mühendisleri ile füze geliştirme konusunda müşterek çalıştıkları ve Yıldırım ve Jaguar füzelerini geliştirdikleri bilinmektedir. 2010 Şubat ayında medyada çıkan haberlerde ABD yönetiminin Türkiye'ye 7,8 milyar dolar değerinde bir Patriot PAC 3 füze savunma sistemi satmayı planladığı öğrenilmiştir. ABD'nin bu çıkışının muhtemelen Rusya ve Çin'e karşı ön alma çabasından kaynaklandığı değerlendirilmektedir. Bu çerçevede, Rus-

---

**Uzun Menzilli
Savunma
Sistemi'ne Türk
firmalarından
Roketsan, Aselsan,
Havelsan, Ayesas,
FNSS, Gate ve
MilSoft gibi
firmaların ortak
üretim konusunda
ilgi gösterdiği
ifade edilmektedir.
Yabancı ve Türk
firmalarının
katılımıyla
oluşturulacak bir
konsorsiyumla
söz konusu
ihaleye katılması
öngörülmektedir.**

SDE Analiz

ya ABD'ye karşı ciddi bir rakip olarak gösterilirken araya Çin de girmiştir. Ancak daha sonra ihaleye Rusya ve Çin'in teklif vermemesi üzerine konu bugüne kadar sonuçlanamamıştır.

Silah teknolojisi geliştikçe taktikler ve harekât da değişmektedir. Ortada ABD tarafından yapılan bir psikolojik harekâtın olduğu hem Türkiye hem de diğer ülkeler tarafından bilinmektedir. Türkiye, bu noktada mutlaka kendi füze savunma sistemini kurmak zorundadır. Füze savunma sistemleri çok maliyetli teknolojiler gerektirir. Bugün artık ülkeler daha kolay ve daha az para ile daha büyük hasar yaratacak silah sistemlerine doğru gitmektedirler. Türkiye'nin aslında Aselsan bünyesinde ciddi çalışmaları bulunmaktadır ancak bu çalışmalar milli füze savunma sistemini kurması için yeterli değildir. Türkiye önceki girişimlerinin aksine bu kez NATO çerçevesinde füze savunmasına ilişkin konularda ulusal ve bölgesel ihtiyaç ve dengeleri gözeten bir duruş sergilemekte, İttifak içinde ağırlığını hissettirecek somut adımlar atmaktadır. Bu duruş ve yaklaşım Türkiye'nin bölgesel ve küresel rolü açısından oldukça rasyonel ve etkin bir yaklaşımdır.

Silah teknolojisi geliştikçe taktikler ve harekât da değişmektedir. Ortada ABD tarafından yapılan bir psikolojik harekâtın olduğu hem Türkiye hem de diğer ülkeler tarafından bilinmektedir. Türkiye, bu noktada mutlaka kendi füze savunma sistemini kurmak zorundadır.

Füze kalkanı projesinin toplam maliyeti konusunda net bir bilgi olmamakla birlikte, NATO Genel Sekreteri Rasmussen'e göre NATO üyesi ülkeler, gelecek 10 yıl boyunca, toplam 200 milyon Euro'luk²⁴ bir harcamayla ABD'nin füze savunma sistemine entegre edilebilecektir. Ancak bu rakamın Türkiye'nin çekincelerinin kabul edilmesi durumunda artacağı da belirtilmektedir. Ancak, koşullar ne olursa olsun bu ve buna yakın bir maliyet, Türkiye için ulusal savunma amaçlı harcamalarda çok büyük bir ek maliyet olarak görülmemelidir.

SDE Analiz

Tehdit Unsuru Algısı

Türkiye, NATO'nun Lizbon Zirvesi'nde Füze Kalkanı konusunda tüm şartlarını ve hassasiyetlerini kabul etmiştir. Türkiye'nin "İran'ın karar metninde hedef ülke olarak gösterilmesini asla kabul etmeyiz" çıkışına, "Biz metinde en azından 'Ortadoğu'dan gelecek tehditlere karşı' şeklinde bir ifade istiyoruz" diye yanıt veren, ancak diğer NATO ülkelerine bunu kabul ettiremeyen Fransa Cumhurbaşkanı Sarkozy, metinde İran ifadesinin yer almamasını eleştirerek, "NATO'nun kamuya açıklanan belgelerinde hiçbir isim yer almıyor ama biz kediye kedi deriz, bugünün füze tehdidi İran'dır" açıklamasında bulundu. Zirve sonunda, Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ise kabul edilen yeni stratejik konseptin arzu edilen çerçeve içinde çıktığını ve bundan büyük memnuniyet duyduğunu belirtti. Gül'ün bu açıklaması ile Türkiye, İran'ın adının tehdit olarak geçmemesi konusunda açık ve net bir tavır almış oldu. Doğrusu da buydu. Caydırıcılık esası üzerine kurulu olan bu sistem belli bir ülkeyi değil olası saldırıları ve bu saldırıları gerçekleştirebilecek ülkeleri dikkate alarak kurulmak istenmektedir.

İran Devrim Muhafızları Komutan Yardımcısı Tuğgeneral Hüseyin Salami'nin Ağustos ayı içinde İran milli haber ajansı Fars'a yapmış olduğu bir mülakatında dünyaya balistik füze girişimlerini ilan etmiş ve üretimin pürüzsüz bir şekilde sürdürüldüğünü ve yeterli füze üretecek kapasiteye sahip olduklarını bildirmiştir.²⁵ Bu durumda nükleer programını sürdürmekte olan İran'ın balistik füze konusundaki ilerleyişi başta İsrail olmak üzere Batılı ve komşu ülkeler için bir tehdit unsuru olarak değerlendirilmektedir.

ABD ortaya koyduğu yeni konsepti zorunlu olarak NATO yapısı içinde şekillendirme ihtiyacı duymuştur. Aksi takdirde belirlenen dört safhanın uygulanmasında ciddi zorluklar ortaya çıkacaktır. NATO'nun stratejik Konsepti'nin 2020'e doğru NATO bölümünde, "Yeni Füze Savunma Görevi"²⁶ kısmında açık bir şekilde İran'dan gelecek muhtemel balistik füze tehdidinden bah-

---

Cumhurbaşkanı Abdullah Gül kabul edilen yeni stratejik konseptin arzu edilen çerçeve içinde çıktığını ve bundan büyük memnuniyet duyduğunu belirtti. Gül'ün bu açıklaması ile Türkiye, İran'ın adının tehdit olarak geçmemesi konusunda açık ve net bir tavır almış oldu.

SDE Analiz

sedilmektedir. Aşamalı Uyarlanabilir Yaklaşım'ın bu kapsamda kurulacak sistemin tamamen NATO konsepti içinde bütün üyelerin güvenliğini sağlamaya yönelik tesis edileceği ve bu konuda özellikle Rusya ile işbirliğinin önemli olduğu belirtilmektedir.

Bir sistem, bir örgüt ya da bir ittifak kurulması için karşı tarafta reel veya olası bir tehdidin varlığı gereklidir. İsim önemli değildir, meşruiyet için tehdit algısı önemlidir. Pratikte ABD ve Avrupa için şuanda görülen tehdidin, İran olduğu bilinmektedir. Ancak şartlar değiştiğinde bu tehdidin Çin, Kuzey Kore ya da Rusya'dan da algılanması mümkündür. Bilindiği üzere ABD, Rusya ile yapmış olduğu START anlaşmasını yenilemiştir. Bu anlaşmalar, çok stratejik adımlardır. ABD, potansiyel tehditlere ya da düşmanlarına yakın olup onları kendi hegemonyası altında kontrol etmek istemektedir. Nitekim bu konuda da çok başarılı politikalar üretmektedir.

NATO Füze Kalkanı Projesi, 20 yıla kadar uzayabilecek bir projedir. Kimileri bu kalkanın III. Dünya Savaşı'nın alt yapısını oluşturacak bir proje olduğunu da ileri sürmektedir. Bir savaş olasılığı, uzun vadede muhtemel görünürken kısa ve orta vadede yeni bir kutuplaşmaya gidildiği çok açıktır. Bu proje nedeniyle, ABD'nin etrafında yeni bir ittifak arayışına girildiği gözlemlenmektedir.

ABD, Rusya ile yapmış olduğu START anlaşmasını yenilemiştir. Bu anlaşmalar, çok stratejik adımlardır. ABD, potansiyel tehditlere ya da düşmanlarına yakın olup onları kendi hegemonyası altında kontrol etmek istemektedir.

Bundan sonra dünyanın füze ekseninde kutuplaşıp kutuplaşmayacağı tartışılabilir. Füze Savunma Sistemi Çin, Hindistan, İran ve Rusya'nın birbirine yaklaşmasına yol açabileceği düşünülebilir. Ancak, Rusya ile NATO'nun özel ilişkilerinden dolayı belki Rusya'nın Batı'ya yakınlaştığı görülmektedir.

Lizbon zirvesi ile NATO-Rusya gibi iki önemli küresel askeri güç değil, aynı zamanda ABD, AB ve Rusya gibi dünyanın en önemli üç küresel gücü bir araya gelmiştir. Burada bir anlamda adeta gelecekte Çin'e karşı yeni bir ittifakın temelleri atılmıştır. Zira Rusya, son NATO-Rusya işbirliği ile sadece NATO üyeliğine "Evet" dememiş, aynı zamanda alabildiğince geniş bir ortaklık ilişkisine de açık olduğunu belirtmiştir.²⁷

SDE Analiz

Türkiye'nin Rolü

Lizbon'daki NATO zirvesinde Türkiye öncelikle ve özellikle hassasiyetlerini ortaya koyarken ne Batılı müttefikleri ile arasının açılmasına ne de yeni aktif dış politikasının, komşuları ve yeni ortakları ile ilişkilerinin zarar görmesine yol açacak adımlar atmıştır. Dengeli bir yaklaşımla hem evet demiş, hem de hassasiyetleri bağlamında istediklerini almıştır.

Türkiye'nin NATO Füze Savunma Sistemi konusundaki hassasiyetlerine baktığımızda şunlar göze çarpmaktadır:

- (1)Yeni dönem Türk Dış Politikası olan "Komşularla Sıfır Sorun" ilkesi gereği İran'ın hedef olarak gösterilmemesi,
- (2)Sistemin Türkiye'nin tamamını koruma altına alacak şekilde yapılandırılması gereği,
- (3)Ortak Komuta anlayışının hâkim olması.

Zirve kararlarında, NATO füze savunma sisteminin yaygınlaşan balistik füze teknolojisi tehdidine karşı "NATO'nun Avrupalı halklarının, topraklarının ve güçlerinin tamamını kapsayacağı ve koruma altına alacağı" vurgulanarak, bu kapsamda "NATO'da güvenliğin bölünmezliği, NATO dayanışması, risk ve sorumlulukların adil paylaşımı ve makul sınama" ilkelerine dayanılacağı kaydedildi. Diplomatik kaynaklar, Türkiye'nin ısrarıyla metne giren ifadenin Ankara'nın füze savunmasının geliştirilmesi aşamasındaki beklentilerinin karşılanmasında önem taşıdığını vurguladı. Kararlarda, Türkiye'nin istediği şekilde füze savunmasında hiçbir ülke tehdit olarak gösterilmezken sistemin "İttifakın üzerinde uzlaştığı son tehdit değerlendirmelerine" uygun tasarlanacağı belirtilerek, NATO'nun gizli askeri belgelerine atıf yapıldı.

Türkiye'de halk ve karar verme konumunda bulunan yetkililer, geçmişte yaşanan çok sayıda üzücü olay ve hayal kırıklığı yaratan politikalarından

---

Türkiye'nin istediği şekilde füze savunmasında hiçbir ülke tehdit olarak gösterilmezken sistemin "İttifakın üzerinde uzlaştığı son tehdit değerlendirmelerine" uygun tasarlanacağı belirtilerek, NATO'nun gizli askeri belgelerine atıf yapıldı.

SDE Analiz

dolayı ABD ve Avrupa kaynaklı politikalara şüphe ile yaklaşmaktadır.²⁸ Türkiye’de konuşlandırılan “Jüpiter Füzelere’nin” Küba Krizi sonrasında Türkiye ile görüşülmeden tek taraflı irade ile geri çekilmesi; ABD’nin “Johnson Mektubu” ile Türkiye’yi tehdit etmesi; Türkiye’nin Kıbrıs Barış Harekatını gerçekleştirmesi nedeniyle ABD’nin 1975-1979 yılları arasında Türkiye’ye silah ambargosu uygulaması; Hemen her yıl ABD Kongre’sinde gündeme gelen sözde Ermeni soykırım tasarıları; ABD ve özellikle Avrupa ülkelerinin PKK başta olmak üzere Türkiye açısından ciddi sorun oluşturan terör örgütleri ve eylemleri konusunda göstermiş oldukları samimiyetsiz duruşları ve çifte standartlı politikaları; ve son olarak barış ve insani yardım amaçlı Gazze’ye yola çıkan Türk bayraklı Mavi Marmara gemisine İsrail komandolarının uluslararası sularda saldırarak 9 vatandaşımızın hayatını kaybetmesi ve 30 kişinin yaralanması olayında ABD ve Batı ülkelerinin İsrail’e karşı gerekli tepkiyi tam olarak vermemesi gibi örnekler Türkiye’nin Batı ve ABD kaynaklı projelere şüphe ile bakmasına yol açmaktadır. Doğal olarak ortada bir güven krizi bulunmaktadır.²⁹

İran’ın ABD ya da Avrupa’ya attığı bir balistik füzenin rotası Türkiye’nin doğu ve kuzeydoğusu üzerinden, Karadeniz’e doğru yönelecektir. Atılan balistik füzenin, füze kalkanı projesi ile daha yükselme safhasındayken vurulması düşünülmekte ise de bu adeta imkânsızdır.

“Uluslararası ilişkilerde ebedi dostluklar yoktur, ebedi menfaatler vardır” sözü temel bir ilke olarak değerlendirilmektedir. Bu gün dost olan (veya görünen) bir ülkenin, yarın ulusal çıkarları gereği, politika değiştirebileceği ve düşmanca tavır alabileceği her zaman mümkündür. Böyle bir durumda söz konusu ülkenin kendi iradesini kabul ettirmek için elindeki ileri teknoloji silah gücünü bir koz ve yaptırım aracı olarak kullanabileceği asla göz ardı edilmemelidir. Bunu bilmek ve anlamak için fiilen tecrübe etmek yerine tarihteki örneklerle bakmak yeterlidir. Her ülkenin silahlı kuvvetleri orta ve uzun vadeli stratejik tehdit değerlendirmeleri yaparak, buna uygun savunma gücü ve teknolojilerine sahip olmaya çalışır. Bu temel stratejik anlayışın doğal bir gereği olarak, TSK’nin uzun vadeli stratejik silah sistemleri tedarik programı kapsamında, bu tür füze savunma sistemlerine sahip olması büyük bir ihtiyaç ve gerekliliktir.

Öte yandan, Türkiye’nin Brezilya ile beraber BM’nin İran’a yaptırımları konusunda hayır oyunu kullanması ve Türkiye’nin bölgede daha özel gerektiğinde ABD’ye bile hayır diyebilen bir çizgi takip ettiğini göstermesi de bu noktada gözden kaçırılmamalıdır.

İran’ın ABD ya da Avrupa’ya attığı bir balistik füzenin rotası Türkiye’nin doğu ve kuzeydoğusu üzerinden, Karadeniz’e doğru yönelecektir. Atılan balistik füzenin, füze kalkanı projesi ile daha yükselme safhasındayken vurulması düşünülmekte ise de bu adeta imkânsızdır. Fırlatılan bir balistik füze ancak ya uzay boşluğunda ilerleme ya da bundan sonraki hedefe doğru iniş safhasında vurulabilir.

SDE Analiz

Türkiye, NATO'nun kurucu anlaşmasındaki 5. madde uyarınca (herhangi bir üyeye saldırıldığında bu saldırıyı hepsine karşı yapılmış bir saldırı olarak kabul etme) bu proje ile kendi savunma ihtiyaçlarının ve ulusal çıkarlarının korunmasını da teminat altına almak istemektedir. Bu yolla Türkiye savunma teknolojisi transferini gerçekleştirmek suretiyle kendi ulusal füze savunma sistemini de geliştirmeyi planlamaktadır.

Pratikte, balistik füze, nükleer gelişmeler veya terörizm tehdidine karşı alınacak güvenlik tedbirleri ve savunma sistemleriyle Türkiye'nin dış politika vizyonu arasında bir çelişki olmamalıdır.³⁰ İran bizim sınır komşumuzdur ve sıfır sorun anlayışıyla problem yaşamak istemediğimiz, İslam kardeşliği ve tarihsel bağlarımızdan dolayı dost bir ülkedir. Ancak uluslararası ilişkilerde dostluk ve düşmanlık "çıkar" anlayışından beslenir. İran, sınır komşusu hem de Müslüman olan Irak'la savaşmıştır. Yine Müslüman olan Irak, diğer sınır komşusu ve Müslüman olan Kuveyt'i işgal etmiştir. Uluslararası rekabet ve ülkeyi yönetenlerin dünya algısı bu dostluğu bir anda yok edebilir. Nitekim İran'ın dini lideri Hamaney'in gazeteci torununun Ferid el Din Hadad, bu yönde kabul edilebilecek kimi açıklamalarda bulunmuştur³¹:

"Türkiye şimdi dostumuz ama yarın en büyük rakibimiz olacak, Türkiye'nin yıldızının bu şekilde parlamasının İran'ın aleyhinedir. Bölgede bir savaş çıkarsa, Avrupa ülkeleri ve Amerika kimin yanında yer alır? Kimi destekler? NATO kime destek verir? Cevabı çok açık... Ortadoğu'daki bir savaştan tek faydayı Türkiye sağlar! Türkiye şu anda dostumuz, ancak yarın İslam Cumhuriyeti'nin en büyük rakibi olacak! Tahran yönetimi Hamas için yüz milyonlarca dolar harcadı. Ama şu anda Gazze'de en popüler bayrak Türkiye'nin, İran'ın değil! Filistinliler oğullarına Erdoğan adını veriyorlar, Ahmedinejad değil. Suriye ile yıllarca ekonomik ilişkilerimizi geliştirdik. Hariri suikastından sonra Türkler geldi. Serbest ticaret anlaşmasıyla bize rakip oldu. Bizi Suriye pazarından siliyorlar. İran 32 yıldır Müslüman âleminin lideri olmaya çalışıyor! Erdoğan şimdi buna göz koydu. Türkiye İran'a göre daha büyük ve dinamik bir ekonomiye sahip. AB ve ABD ile ilişkileri var. Arap ülkeleriyle ilişkisi gelişiyor. Türkiye'nin bölgedeki etkisinin bedelini Tahran ağır ödeyecek. İranlı liderler yakında Türkiye ile rekabette avantaj sağlamak için yollar aramayacak. Tek yol iyice izole olmadan nükleer silaha sahip olmamız."

İran bizim sınır komşumuzdur ve sıfır sorun anlayışıyla problem yaşamak istemediğimiz, İslam kardeşliği ve tarihsel bağlarımızdan dolayı dost bir ülkedir. Ancak uluslararası ilişkilerde dostluk ve düşmanlık "çıkar" anlayışından beslenir.

SDE Analiz

Çok ince ve stratejik detayların yer aldığı bu görüş, İran'ın nükleer silahını ileride Türkiye'ye karşı kullanabileceği olasılığının göz ardı edilmemesi gerektiğine olan inancı pekiştirmektedir.

Türkiye, bu projeye "hayır" demek yerine hem Batı hem de Doğu ve komşu ülkeler arasında orta bir yol takip etmeye çalışmaktadır. Bunu yaparken hem gereksiz kabadayılık ve uyumsuzluk ifadesi olabilecek hem de ulusal, bölgesel ve küresel konumuna zarar getirebilecek söylem ve tavırlardan kaçınması önem taşımaktadır.

Türkiye, zor bir sınavdan geçmektedir; ancak Türkiye'nin tercihleri aslında nettir ve kucaklayıcıdır. Tarihi, kültürel geçmişi itibari ile Türkiye'nin kalbi Doğu'da atmaktadır; ancak demokratik geleceği açısından Türkiye her zaman Batı'da olmuştur. Zira Türkiye'yi bölgede ve dünyada farklı kılan da budur. Türkiye sadece coğrafi olarak değil aynı zamanda kültürel, toplumsal, ekonomik, savunma ve diplomatik açılardan da Batı ile Doğu arasında köprü konumundadır. Milli menfaatler, bölgesel ve küresel yarar ve güvenlik çerçevesinde, Türkiye'nin geleceği Batı'da, Doğu'da, Kuzey'de ve Güney'dedir.

***Türkiye, zor
bir sınavdan
geçmektedir;
ancak Türkiye'nin
tercihleri
aslında nettir ve
kucaklayıcıdır.
Tarihi, kültürel
geçmişi itibari
ile Türkiye'nin
kalbi Doğu'da
atmaktadır;
ancak demokratik
geleceği açısından
Türkiye her zaman
Batı'da olmuştur.***

SDE Analiz

Sonuç ve Değerlendirmeler

Lizbon sonrasında NATO kendisini küresel sistemde barış ve güvenliği sağlayan silahlı bir güç olarak tanımlamıştır. Rusya ile de gergin olan ilişkiler Füze Kalkanı projesi üzerinden düzeltilmeye çalışılmaktadır. ABD yönetimi içinse Füze Kalkanı projesi, ABD'nin batı ittifakı üzerinden küresel rolünü sürdürmenin bir aracı olarak görülmektedir. Gelecek on yılda da hem Batı hem de tüm dünya ülkeleri için Füze Kalkanı projesi, ABD'nin küresel hegemonyasını devam ettirmenin önemli bir askeri-siyasi aracı olmaya devam edecektir.

NATO Füze savunma sisteminin bu denli ciddi ve somut bir projeye dönüşmesinin temelinde, projenin üye ülkelere sağlayacağı askeri faydaların yanı sıra politik amaçlar da rol oynamaktadır. Bu yönüyle proje sadece askeri değil aynı zamanda politik amaçlı bir girişimdir.

Lizbon'daki NATO zirvesinde Türkiye bölgede ve dünyadaki konumuna uygun bir şekilde politika izlemiş, ne Batılı müttefikleri ile arasının açılmasına ne de yeni aktif dış politikasının, komşuları ve yeni ortakları ile ilişkilerinin zarar görmesine yol açacak adımlar atmıştır. Dengeli bir yaklaşımla hem evet demiş, hem de hassasiyetleri bağlamında projenin çerçevesine ve sürecine katkı sağlamıştır.

Füze Kalkanının asıl hedefi İran olarak gösterilmek istenmekle birlikte uzun dönemde ABD ve AB ülkeleri için olası tehdit unsuru olarak görülebilecek Hindistan ve Çin'i de hedeflemiş olması söz konusu olabilir. Ancak küresel mali krizle mücadelede Çin'le işbirliği yapmak zorunda kalan ABD, Çin yerine İran'ı tehdit olarak göstererek ittifak ortaklarının daha kolayca ikna edilmesini amaçlamıştır. Gerçekte ise İran, nükleer çabalarına rağmen henüz Batıyla baş edebilecek yüksek askeri teknolojiye sahip değildir.

Lizbon'daki NATO zirvesinde Türkiye bölgede ve dünyadaki konumuna uygun bir şekilde politika izlemiş, ne Batılı müttefikleri ile arasının açılmasına ne de yeni aktif dış politikasının, komşuları ve yeni ortakları ile ilişkilerinin zarar görmesine yol açacak adımlar atmıştır.

SDE Analiz

Füze Kalkanı Projesi, Obama yönetimi için aynı zamanda Amerikan iç politikasında siyaseten kendi elini güçlendirmenin de bir aracıdır. Obama yönetiminin esasında İran füzelerini açık tehdit olarak görmediği, bunu iç dinamikleri, dolayısıyla Cumhuriyetçiler yüzünden yaptığı da söylenebilir. Obama iş başına geldiği günden beri Neo-con gruplar tarafından kongrede ve medyada sürekli olarak savunma konularında zayıf kalmakla suçlanmaktadır. 201 yılının Kasım ayındaki ara seçimlerde oy kaybeden ve Başkanlığının geri kalan iki yılında çoğunluğu Cumhuriyetçi olan bir Kongre ile çalışmak zorunda kalan Başkan Obama, Bush dönemine ait bir savunma projesine sahip çıkarak içerideki muhalefetin elindeki bir silahı anlamsız kılarak elinden almakta ve muhafazakâr çevrelerle de uzlaşma zemini aramaktadır.

Füze Savunma Kalkanı öncelikle NATO üyesi ülke topraklarını korumayı amaçlamaktadır. Bununla birlikte, kurulacak sistemin İsrail gibi ülkelerin güvenlik çıkarlarına da hizmet verme olasılığı göz ardı edilmemelidir. Zira bu proje, başta İran olmak üzere NATO üyesi olmayan herhangi bir ülkenin Balistik füzelerinin radar sistemleri ve uzay teknolojileri vasıtasıyla tespit ve imha edilmesini amaçlamaktadır. Örneğin İran'dan fırlatılan bir füzenin Batıya değil, güneye doğru yönelmesi durumunda da bu sistem harekete geçirilebilecektir. Obama yönetimi de böylece iç politikada kendisini en çok eleştiren Musevi lobisinin taleplerini de karşılamış olacaktır.

Türkiye'nin balistik füzelere karşı kendi milli savunma sistemini kurması, savunma sanayisini dışa bağımlılıktan kurtarması, caydırıcı ve teknik gücü yüksek bir orduya sahip olması günümüz koşullarında bir zarurettir. Ulusal savunma ihtiyacının milli kaynaklarla sağlanması, know how'un Türkiye'ye aktarılması ve Füze Kalkanı'nın Türkiye'nin istemediği bir durumda kesinlikle kullanılmaması konusunda kesin garantiler istenmelidir.

Türkiye bölgesinde nükleer silah istememektedir. Ne İsrail ne İran ne de başka ülke bu silahlara sahip olmamalıdır. Bu silahlara sahip her ülke, hem Türkiye, hem bölge, hem de tüm dünya için bir tehlike ve tehdit unsurudur. Türkiye bu bilinç ile NATO bünyesindeki füze savunma sistemi içerisinde bulunmaktadır. Eğer İsrail'in nükleer silahı varsa, bugün İran'ın yarın da başka ülkenin nükleer silaha sahip olma isteği son derece doğaldır. Bu tür silahlanmalar, bölgeyi çok daha riskli bir konuma sürükler. Zaman içerisinde diğer ülkeler de aynı şekilde nükleer silahlara sahip olmanın yollarını arayacaktır. Bu yüzden asıl olan bölgenin nükleer silahlardan, balistik füzelerden arındırılması, bu konuda objektif ve herkese eşit kuralların net bir şekilde koyulup uygulanmasıdır. Bir yanda İsrail fiili olarak yüzlerce nükleer başlığa sahip olurken diğer yandan bir diğer ülkenin bu silahlara sahip olma olasılığına bile tahammül edememeyi izah ve kabul etmek mümkün

---

Türkiye bölgesinde nükleer silah istememektedir. Bu silahlara sahip her ülke, hem Türkiye, hem bölge, hem de tüm dünya için bir tehlike ve tehdit unsurudur. Türkiye bu bilinç ile NATO bünyesindeki füze savunma sistemi içerisinde bulunmaktadır.

SDE Analiz

değildir. İsraili askerler ellerinde son teknoloji silahlarla Filistin topraklarında ölçsüz şiddet ve zulüm yaparken Filistinlilere en temel haklarını bile çok görmek, İsrail yüzlerce silaha sahipken komşusu bir ülkeye aynı türden bir silaha sahip olabilme olasılığını bile cezalandırmak evrensel değerler, hak ve hukuk ilkeleri ile asla bağdaşamaz. Bu açıdan, Türkiye bölgenin nükleer silahlardan ve bunları taşıyan uzun menzilli füzelerden arındırılmasına yönelik girişimlerini daha da yoğunlaştırmalıdır. NATO ülkelerinin İran'la birlikte İsrail'e de nükleer silahsızlanma noktasında baskı kurması için çabalamalıdır.

Türkiye, NATO savunma konsepti olarak karşımıza çıkan ABD füze kalkanı stratejisini, başta Rusya ve İran olmak üzere yakın bölgesiyle ilişkilerini daha dengeli geliştirebilmek için değerlendirmeye çalışmalıdır.

Füze Kalkanı projesiyle ilgili dikkatli ve sorgulayıcı bir tutum sergilenmesi gerekmektedir. Türkiye, kendi çıkarlarıyla NATO'nun stratejik çıkarlarının örtüştüğü noktalarda uyumlu politikalar izlerken aynı zamanda yakın komşularıyla da diyaloglarını artırmalıdır.

Füze Kalkanı'nın kurulması kaçınılmaz ise Türkiye U-2 Faciası ve Küba Krizi'nde yaşananlardan ders aldığını, bu tür hataların tekrarlanmayacağını iç ve dış kamuoyuna açıkça gösterecek tedbirleri sözleşmelere ekletmelidir.

Türkiye Füze Kalkanı'na ilişkin bütün aşamalarda (acil hallerde kullanılması gerektiren durumlar dâhil) karar sürecinin her aşamasında yer almalıdır.

Demokratikleşme çabalarına hız veren, toplumsal ve ekonomik gelişme yönünde olumlu adımlar atan bir Türkiye, tüm bu stratejik oyunlar arasından daha da güçlenerek çıkacak bir potansiyele sahip olduğuna dair inanç her zaman kararlılık, güç ve motivasyon kaynağı olmalıdır.

Füze Kalkanı projesiyle ilgili dikkatli ve sorgulayıcı bir tutum sergilenmesi gerekmektedir. Türkiye, kendi çıkarlarıyla NATO'nun stratejik çıkarlarının örtüştüğü noktalarda uyumlu politikalar izlerken aynı zamanda yakın komşularıyla da diyaloglarını artırmalıdır.

SDE Analiz

Sonnotlar

- ¹ Pierre, Andrew J. (1999) "NATO at Fifty: New Challenges, Future Uncertainties", Special Report, *US Institute of Peace*, www.usip.org, March 1999, <http://www.usip.org/files/resources/sr990322.pdf> .
- ² NATO (2011) "Greece & Turkey Enter the Alliance", Allied Joint Force Command Naples, *NATO.int*, <http://www.jfcnaples.nato.int/page11702920.aspx>
- ³ GlobalResearch (2011) "NATO's Eastern Anchor: 24 NATO bases in Turkey", *Center for Research on Globalization*, 14 Şubat 2011, <http://www.globalresearch.ca/index.php?context=va&aid=23205>.
- ⁴ Lisbon (2010) "NATO Summit Lisbon 2010", <http://www.natolisboa2010.gov.pt/en/inicio/>.
- ⁵ NATO (2010) "NATO's Strategic Documents Since 1949", *NATO*, 01 December 2010, http://www.nato.int/cps/en/SID-F4916582-2AF42991/natolive/topics_56626.htm .
- ⁶ NATO (2010) "Strategic Concept: For the Defence and Security of the Members of the North Atlantic Treaty Organisation", 19 November 2010, <http://www.nato.int/lisbon2010/strategic-concept-2010-eng.pdf>.
- ⁷ NATO (2010) "Strategic Concept: For the Defence and Security of the Members of the North Atlantic Treaty Organisation", 19 November 2010, <http://www.nato.int/lisbon2010/strategic-concept-2010-eng.pdf> .
- ⁸ Ersoy, Ömer (2010) "Bir NATO Zirvesinin Ardından", *Stratejik Düşünce Dergisi*, Aralık 2010, No:13, sf. 18.
- ⁹ Fas.org (1983) "Possible Soviet Responses to the US Strategic Defense Initiative", Interagency Intelligence Assessment, 12 September 1983, *Federation of American Scientists*, <http://www.fas.org/spp/starwars/offdocs/m8310017.htm> .
- ¹⁰ DW -World.de (2011) "Russian Parliament Gives Final Approval to the New Start Nuclear Arms Pact", 26.01.2011, *Deutsche Welle*, <http://www.dw-world.de/dw/article/0,,14791305,00.html>
- ¹¹ Bal, İdris (2010) "Füze Savunma Sistemi ve Türkiye", *HaberAjanda Dergisi*, Aralık 2010, No:53, sf. 32-35.
- ¹² The White House (2009) "Fact Sheet on U.S. Missile Defense Policy: A "Phased, Adaptive Approach" for Missile Defense in Europe", 17 September 2009, the White House Office of the Press Secretary, http://www.whitehouse.gov/the_press_office/FACT-SHEET-US-Missile-Defense-Policy-A-Phased-Adaptive-Approach-for-Missile-Defense-in-Europe/ .
- ¹³ Erdurmaz, Serdar (2010) "Füze Kalkanı Sistemi ve Türkiye, ABD Tek Başına Gerçek-

SDE Analiz

- leştiremediği Zorlamayı NATO Kanalıyla mı Kabul Ettirecek?", *TÜRKSAM Silahsızlanma Çalışmaları*, 13 Ekim 2010, <http://www.turksam.org/tr/a2207.html>.
- 14 Çınar, Sırrı (2010) "Füze Kalkanında Ne Galip Gelmeli, Akıl mı Duygu mu?", *HaberAjanda Dergisi*, Aralık 2010, No:53, sf. 36-38.
- 15 CNN (2009) "Füze Kalkanı Kararında Türkiye mi Etkili", *Cnnturk/ Dünya*, 18 Eylül 2009, <http://www.cnnturk.com/2009/dunya/09/18/fuze.kalkani.kararinda.turkiye.mi.etkili/544029.0/index.html>.
- 16 Missile Defense Agency (2011) "A System of Elements", *U.S. Department of Defense, MDA*, <http://www.mda.mil/system/elements.html>.
- 17 ABD için Terminal Yüksek İrtifa Alan Savunma (Terminal High Altitude Area Defense -THAAD).
- 18 Erdurmaz, Serdar (2010) "NATO Füze Savunma Sistemi Türkiye'nin Gereksinimlerini Karşılımaya Yeterli mi?", *TÜRKSAM Silahsızlanma Çalışmaları*, 27 Kasım 2010, <http://www.turksam.org/tr/a2257.html>.
- 19 Erdurmaz Serdar (2010) "NATO Füze Savunma Sistemi Türkiye'nin Gereksinimlerini Karşılımaya Yeterli mi?", *TÜRKSAM Silahsızlanma Çalışmaları*, 27 Kasım 2010, <http://www.turksam.org/tr/a2257.html>.
- 20 Erdurmaz, Serdar (2010) "NATO Füze Savunma Sistemi Türkiye'nin Gereksinimlerini Karşılımaya Yeterli mi?", *TÜRKSAM Silahsızlanma Çalışmaları*, 27 Kasım 2010, <http://www.turksam.org/tr/a2257.html>.
- 21 Erdurmaz, Serdar (2010) "Füze Savunma Sistemine Türkiye'nin Gerçekten İhtiyacı Yok mu?", *TÜRKSAM Silahsızlanma Çalışmaları*, 20 Ekim 2010, <http://www.turksam.org/tr/yazdir2218.html>.
- 22 Sabah (2006) "Füze Kalkanı: Rusya'dan Sürpriz Teklif", 23.01.2006, *Sabah/Gündem*, <http://arsiv.sabah.com.tr/2006/01/23/gnd105.html>.
- 23 Erdurmaz, Serdar (2010) "Füze Savunma Sistemine Türkiye'nin Gerçekten İhtiyacı Yok mu?", *TÜRKSAM Silahsızlanma Çalışmaları*, 20 Ekim 2010, <http://www.turksam.org/tr/yazdir2218.html>.
- 24 CSS (2010) "NATO and Missile Defence: Opportunities and Open Questions", *Center for Security Studies, Analysis in Security Policy*, No: 86, December 2010.
- 25 Erdurmaz, Serdar (2010) "İran'ın Balistik Füze Üretim Kabiliyetleri ve Üretim Yeteneği Hakkında Değerlendirme", 23 Ağustos 2010, *TÜRKSAM Silahsızlanma Çalışmaları*, <http://www.turksam.org/tr/a2163.html>.
- 26 NATO 2020, Assured Security; Dynamic Engagement, 17 May 2010, sf.11.
- 27 Yavuz, Celalettin (2010) "NATO Lizbon Zirvesi: Füze Kalkanından Afganistan'a Beklentiler ve Gerçekleşenler", 21 Kasım 2010, *TÜRKSAM*, <http://www.turksam.org/tr/a2251.html>.
- 28 CSIS (2009) "Turkey's Evolving Dynamics: Strategic Choices for U.S-Turkey Relations", *Center for Strategic & International Studies, Final Report of the CSIS U.S.-Turkey Strategic Initiative*, March 2009, http://csis.org/files/media/csis/pubs/090408_flanagan_turkeyreport_web.pdf.
- 29 Bal, İdris (2010) "NATO'nun Yeni Konsepti ve Türkiye", 29 Kasım 2010, *Stratejik Boyut*, <http://www.stratejikboyut.com/haber/natonun-yeni-konsepti-ve-turkiye--46946.html>.
- 30 Oran, Özlem Pınar (2010) "Oyun Teorisi: Füze Kalkanı Çıkmazı", *Stratejik Düşünce Dergisi*, Kasım 2010, No:12, sf.63.
- 31 İHA (2010) "İşte İran'ın Korkuları", 20 Haziran 2010, *İhlas Haber Ajansı /Dünya Gündemi*, <http://www.ihlassondakika.com/haberdetay2.php?id=281193>.

